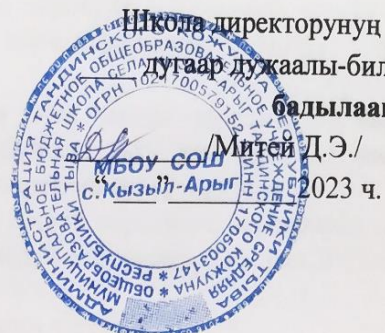

Муниципалдыг бюджеттиг ниити өөредилге чери
Тыва Республиканың Таңды кожууннуң Кызыл-Арыг
ортумак ниити өөредилге школазы

Директорнун өөредилге
талазы-биле оралакчызы
чөпшээрээн.

_____/Донгак И.А./
“ ” 2023 ч.

Школа директорунун
дугаар дужаалы-биле
бадылаан.

2023-2024 өөредилге чылында

тыва дыл эртеминге

АЖЫЛЧЫН ПРОГРАММА

Башкызы: Дээди категориянын тыва дыл болгаш чогаал башкызы Куулар

Долаана Доржуевна

Класс: 9

Программаның хуусаазы: 1(бир) чыл

Кызыл-Арыг суур, 2023 ч.

Тайылбыр бижик

9-ку класска тыва дылга ажылчын программаны 2023-2024 өөрөдилге чылында кол ниити өөрөдилгениң 5-9 кластарына “Төрээн (тыва) дыл” эртемнге чижек календарь-тематиктиг планнаашкынынга (Тургузукчузу: Ч.А. Сарыглар, Кызылдың 9 дугаар гимназиязының дээди категорияның тыва дыл болгаш чогаал башкызы, НШХИ-ниң улуг методизи) болгаш чаа Федералдыг күрүне өөрөдилге стандартының негелделеринге, Тыва Республиканың өөрөдилге черлеринге кижиниң сүзүүн болгаш мөзү-шынарын кижизидип сайзырадырының концепциязынга (2011ч.) дүүштүр тургускан.

2023-2024 өөрөдилге чылында 9-ку класска тыва дылды өөрөдиринге өөрөдилге планында неделяда ниитизи-биле 2 шак көрдүнгөн. 9-ку класска 33 өөрөдилге неделязында 64 шакта программаны долузу-биле өөрөткен турар уjurлуг.

Өөрөдилге ному кылдыр «Тыва дыл,9 класс. Ниити өөрөдилге черлеринге шенелде өөрөдилге ному».Е.М.Куулар,Л.Х.Ооржак, Т.Б.Оюн,Ч.А.Сарыглар.-Кызыл,2023.-264 а.// көрдүнгөн.

Курстун (эртемниң) план езугаар шиңгээттингениниң түңнелдери

Бо программа 9-ку класстың доозукчуларының бот-тускайлаң (личностные), метапредметтиг (метапредметные), предметтиг (предметные) дараазында түңнелдерни чедип алырын магадылап хандырып турар.

Бот-тускайлаң түңнелдери (личностные результаты)

- 1.Хамааты мөзү-шынар кижизидилгези;
2. Патриоттуг кижизидилге;
3. Сагыш-сеткил, мөзү-шынар кижизидилгези;
4. Чараш чүүлдү эскерип билиринге кижизидери;
5. Күш-шыдал азы мага-бот дадыктырылгазының кижизидилгези;
- 6.Күш-ажыл кижизидилгези;
- 7.Бойдуска хумагалыг болурунга кижизидери;
- 8.Эртемниң үнелиин, чугулазын медресеп билиринге кижизидери.

Метапредметтиг туннелдери

1. Чидиг (берге) айтырыгларны чогаадыкчы арга-биле дилеп тывары;
- 2.Кылыр чүвезин сорулгазының аайы-биле планнап, хынап, үнелеп билири;
- 3.Өөрөнгөн чүүлдерин системажыдып билири;
- 5.Херек материалдарны сорулгазының аайы-биле чыып, анализтеп, дамчыдып, таарыштыр ажыглап билири;
- 6.Сөзүглелдерни тургузуп, утка-шынарын тодарадып, ооң темазын, идеязын тодарадып шыдаары;
- 7.Эртемниң кол билиглерин деңнеп, анализтеп, тодарадып, системажыдып, ылгавыр демдектерин тып билири;
- 8.Өске кижиле, эш-өөрү-биле, улуг улус-биле чугаалажып билири;
- 9.Кижиле бүрүзүнүң бодалын дыңнап, чөпшээрэжиң, эдип билири; бодунуң бодалын тода илередип, бадыткап, үнелээри;
- 10.Коллективтиг ажыл үезинде кылыр чүүлүн хуваап, кады ажылдап, бодунуң үлүүн кирип, удур-дедир хынажып билири;
- 11.Төрээн дылының утказын билири; үнелин, чаражын үнелеп билири, сайзырап хөгжээнин медресеп билири;
- 12.Тыва дылдың өске эртемнер-биле холбаазын билири, өске эртемнерден янзы-бүрү медреселерни ап, төрээн дылынга дамчыдары;
- 13.Тыва дылдан алган шын бижилгениң дүрүмнерин өске-даа эртемнерге сагыыры;
- 14.Чугаа культуразын тыва дыл кичээлинден дашкаар-даа кижилер-биле чугаа үезинде сагыыры;
- 15.Бодунуң чараш сайзыраңгай чугаазы-биле, байлак сөс курлавыры-биле солун-сеткүүлге, хана-солуннар арыннарынга материалдар бээри;

Предметтиг түңнелдери (предметные результаты)

1.Хөй кезектерлиг нарын домактарның сайгарылгазын кылыр.Хөй кезектерлиг нарын домактарның аразында харылзаазын коргузер схема-шыйыглар кылыр.Янзы-буру хевирлиг нарын домактарны тургузар.

2.Сөзүглелдин стилин болгаш жанрын тодарадыр.Литературлуг дылдың нормаларын сагыыр.

Пунктуациядан . 8-9 класстарга өөрөнгөн бижик демдектерин сөзүглелден тывар болгаш бадыткаар. Хөй кезектерлиг нарын домактарга бижик демдектерин салыр.

Орфографиядан. 5-6 класстарга өөрөнгөн шын бижилгенин дүрүмнерин шын бижиир болгаш тайылбырлап билир.

Курстун (эртемниң) кол допчuzu

№	Өөрөдир кезектери	Шагы	Оон иштинде		Кижиз.ажыл ының угл.
			Чугаа сайзырад.	Хыналда ажыл	
1	8 класска өөрөнгөн чүүлдеринге катаптаашкын	1	-	-	1,2,3,4,8
2	Дыл.Дыл дугайында ниити билиглер	9	-	-	1,2,3,4,5,6,7,8
3	Өске кижиниң чугаазын дамчыдар аргалар дугайында.	5	-	1	1,2,3,4,5,6,7,8
4	Синтаксис болгаш пунктуация	26	-	1	1,2,3,4,5,6,7,8
5	Сөзүглел	6	-	-	1,2,3,4,5,6,7,8
6	Стилистика	10	-	1	1,2,3,4,5,6,7,8
7	Чугаа, чугаалажып харылзаажыры болгаш чугаа культуразы	-4	-	-	1,2,3,4,5,6,7,8
8	Катаптаашкын	3	-	1	1,2,3,4,5,6,7,8
	Шупту	64	-	4	

Календарь-темалыг план

№	Кичээлдин темалары	шагы	Эрттирер хуну,айы		Тайылбыр
			План езугаа р	Херек кырында	
1	8 класска өөрөнгөн чүүлдеринге катаптаашкын	1	6.09		
	Дыл.Дыл дугайында ниити билиглер				
2	Тыва дылдың тыва чоннуң культура болгаш төөгүзү-биле холбаалыы.	1	9.09		
3	Тыва дылдың ниитилел амыдыралында ужур-утказы болгаш хүлээлгелери.	1	13.09		
4	Петроглифтер, иероглифтер дугайында.	1	16.09		

5	Түрктерниң Орхон-Енисей бижиктериниң дугайында.	1	20.09		
6	Төвүт болгаш эрги моол бижиктер болгаш тыва дыл.	1	23.09		
7	Тыва дылдың баштайгы шинчээчилери.. Тыва дылдың шинчилекчилери.	1	27.09		
8	Амгы тыва дылдың хевирлери. Литературлуг дыл (ном, нейтралдыг, чугаа)	1	30.09		
9	Литературлуг эвес дыл (девискээр аайы-биле диалектилер, кара чугаа болгаш ооң аяны, жаргоннар).	1	4.10		
10	Чүгле тыва дылда ажыглааттынып турар сөстөр.(Этнокультурлуг сөс курлавыры)	1	7.10		
	Өске кижиниң чугаазын дамчыдар аргалар дугайында.		11.10		
11	Дорт чугаа. Дорт чугаалыг домакта авторнуң сөстери болгаш бижик демдектери.	1	14.10		
12	Доора чугаа.	1	18.10		
13	Цитата. Цитата ажыглаанда, бижик демдектери.	1	21.10		
14	Хыналда ажыл «Өске кижиниң чугаазын дамчыдар аргалар»	1	25.10		
15	Частырыглар-биле ажыл. Дорт чугаалыг домактарның болгаш цитаталарның сөзүглел тургузарынга ужур-дузазы.	1	28.10		
	Синтаксис болгаш пунктуация				
16	Нарын домак дугайында билиг. Нарын домактың бөдүүн домактан ылгалы.	1	8.11		
17	Нарын домактарның бөлүктери: чагырышпаан, чагырышкан.	1	11.11		
18	Нарын домактың кезектериниң аразында холбажыр аргалары: Эвилелдер чок болгаш эвилелдерлиг нарын домактар.	1	15.11		
19	Нарын домактың кезектериниң үн аяны-биле каттыжары.	1	18.11		
20	Нарын домактың кезектериниң эвилелдер азы эвилелзиг сөстөр-биле каттыжары.	1	22.11		
21	Чагырышпаан нарын домак дугайында билиг. Чагырышпаан нарын домактың кезектериниң каттыжар аргалары.	1	25.11		
22	Үн аяны болгаш каттыштырар эвилелдер дузазыбиле холбашкан чагырышпаан нарын	1	29.11		

	домактар.				
23	Удурланыштырар эвилелдер-биле холбашкан чагырышпаан нарын домактар.	1	6.12		
24	Аңгылаштырар эвилелдер дузазы-биле холбашкан чагырышпаан нарын домактар.	1	9.12		
25	Чагырышпаан нарын домакка бижик демдектери	1	13.12		
26	Чагырышкан нарын домак дугайында билиг.	1	16.12		
27	Чагырышкан нарын домакта тайылбыр домактың туружу. Чагырышкан нарын домакта кол болгаш тайылбыр домак, оларның холбажыр аргалары.	1	20.12		
28	Хыналда ажыл «Синтаксис»		23.12		
29	Частырыглар-биле ажыл. Чагырышкан нарын домакта тайылбыр домактарның янзылары, оларга бижик демдектери:	1	27.12		
30	Немелдениң тайылбыр домаа	1	10.01		
31	Немелдениң тайылбыр домаанга бижик демдектери.	1	13.01		
32	Тодарадылганың тайылбыр домаа.	1	17.01		
33	Даар байдалдың тайылбыр домаа.	1	20.01		
34	Чөрүлдээниң тайылбыр домаа.	1	24.01		
35	Сорулганың тайылбыр домаа.	1	27.01		
36	Чылдагаанның тайылбыр домаа.	1	31.01		
37	Деңнелгениң тайылбыр домаа.	1	3.02		
38	Туруштуң тайылбыр домаа.	1	7.02		
39	Кылдыныг аргазының тайылбыр домаа.	1	10.02		
40	Нарын синтаксистиг конструкциялар дугайында билиг. Оларның кезектериниң аразында харылзаалар болгаш бижик демдектери.	1	14.02		
41	Нарын синтаксистиг конструкцияларның синтаксистиг сайгарылгазы.	1	17.02		
	Сөзүглел				
42	Сөзүглел дугайында билиг, ооң кол демдектери. Сөзүглелдиң темазы, кол бодалы.	1	21.02		
43	Сөзүглелдиң уткалыг кезектери (микротема). Абзац дугайында билиг.	1	24.02		

44	Домактарның (лексиктиг, морфологтуг, синтаксистиг) болгаш сөзүглелдин (микротемалар) кезектериниң аразында каттыжар аргалары.	1	28.02		
45	Сөзүглелдин тургузуу. Сөзүглелдин планы.	1	2.03		
46	Тезис. Сөзүглелди допчулай бижири (конспект).	1	6.03		
47	Аннотация.	1	9.03		
	Стилистика				
48	Дылдың ажыглалының аайы-биле хевирлери: ном болгаш чугаа стили.	1	13.03		
49	Стиль талазы-биле нейтралдыг сөстөр, хевирлер, домактар.	1	16.03		
50	Хыналда диктант «Дээрниң көрүнчүү»	1	20.03		
51	Частырыглар-биле ажыл. Ном стили, ооң янзылары: эртем, публицистика, албан-херек стильдери.	1	23.03		
52	Эртем стилиниң жанрлары (үненел, аннотация, илеткел, статья, рецензия).	1	3.04		
53	Публицистика стилиниң жанрлары (солунга статья, интервью, орук демдеглелдери, репортаж...).	1	6.04		
54	Албан-херек стилиниң жанрлары (хол үжүү, шынзылга, билдириишкин, резюме...). Аас чугааның кол жанрлары: кандыг-бир чүве дугайында чугаалаары, чугаалажыры, маргыжары.	1	10.04		
55	Чечен чогаал стили, ооң жанрларының дыл талазы-биле онзагайлары.	1	13.04		
56	Синонимика – стилистиканың кол өзээ. Лексиканың стиль синонимнери.	1	17.04		
57	Грамматиканың стиль синонимнери.	1	20.04		
	Чугаа, чугаалажып харылзажыры болгаш чугаа культуразы				
58	Аас болгаш бижимел чугаа, монолог, диалог, полилог (катаптаашкын).	1	24.04		
59	Литературлуг дылдың нормалары. Фонетика болгаш орфоэпия талазы-биле нормалар. Лексика талазы-биле нормалар.	1	27.04		
60	Грамматиктиг нормалар. Орфография болгаш пунктуация талазы-биле нормалар.	1	4.05		

61	Сөзүглел-биле ажилдың хевирлери. Өөрөдилге ному, дыл словарьлары, немелде литература-биле ажилдаар аргалар.	1	8.05		
	Катаптаашкын				
62	Өске кижиниң чугаазын дамчыдар аргалар. Нарын домак.	1	11.05		
63	Хыналда ажил «Чугаа, чугаалажып харылзажыры болгаш чугаа культуразы»	1	15.05		
64	Частырыгларбилеа жыл. Сөзүглел	1	18.05		

«Тыва дыл» курузунун эдилгелер арны

Бижикти киирген хүнү	Киирген өскерилгелерниң тайылбыры	Доктаал болгаш хүнү

Пошуро
Понумер

